

Ахмедов Ахадулла Асадулла ўғли
Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия
университети 1-босқич магистранти

Чет эл элементи билан мураккаблашган меҳнат муносабатларининг
Ўзбекистон миллий ҳуқуқ тизимида тартибга солиниши

Аннотация: Ушбу мақоланинг мазмуни, моҳияти шундан иборатки, чет эл элементи иштирокидаги меҳнат муносабатлари жумладан Ўзбекистон Республикасига хорижий давлатлардан келаётган хорижий фуқароларнинг меҳнат фаолиятини тартибга солишда миллий қонунчиликдаги камчиликлар ва муаммоларни аниқлаш, уларни бартараф қилиш юзасидан хорижий давлатларнинг тажрибаларини ўрганган ҳолда таклиф ва хулосалар ишлаб чиқиш.

Таянч тушунчалар: рухсатнома, тасдиқнома, малакали мутахассис, юқори малакали мутахассис, фуқаролик-ҳуқуқий шартнома, секондмент, хизмат сафари.

Аннотация: Суть данной статьи - выявление недостатков и проблем в национальном законодательстве в регулировании трудовой деятельности иностранных граждан, прибывающих в Республику Узбекистан, в том числе усложнённых с иностранными элементами трудовых отношений, разработка предложений и выводов на основе изучения опыта зарубежных стран.

Ключевые слова: разрешение, подтверждение, квалифицированный специалист, высококвалифицированный специалист, гражданско-правовой договор, секондмент, командировка.

Annotation: The essence of this article is to identify shortcomings and problems in the national legislation in the regulation of labor relations of foreign citizens coming to the Republic of Uzbekistan, including labor relations with foreign elements, to develop proposals and conclusions by studying the experience of foreign countries.

Key words: permit, certificate, qualified specialist, highly qualified specialist, civil law contract, secondment, business trip.

Дунёда меҳнат миграцияси ва уни ҳуқуқий тартибга солиш муаммоси тобора глобал ва долзарб аҳамият касб этиб бормокда. Хусусан, БМТнинг 2016 йил 21 декабрдаги Халқаро миграция ва тарққиёт номли 71/237-сонли резолюциясида ушбу масала миллий, минтақавий ва халқаро миқёсда шахс, жамият ва давлат ҳаётининг энг долзарб муаммоларидан бири экалиги қайд этилган.

Шу муносабат билан халқаро ҳамжамият томонидан барча давлатларда меҳнат миграция соҳасидаги халқаро ҳамкорликни янада кенгайтириш, меҳнаткаш

мигрантларни ҳуқуқларини ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишга қаратилган ҳуқуқий ислоҳатларни ўтказиш давр талаби эканлиги таъкидланмоқда.

Халқаро миграция ташкилоти (ХМТ) маълумотига кўра, халқаро мигрантларнинг умумий сони дунё бўйлаб қарийб 272 миллион кишини ташкил этиб, уларнинг учдан икки қисми меҳнат мигрантлари ҳисобланади. Юқоридаги кўрсаткич жаҳон аҳолисининг 3,5 фоизини ташкил этади. Аҳолининг асосий қисми, яъни 96,5 фоизи ўзи туғилган мамлакатда яшайди. 2019 йилда мигрантларнинг расмий пул ўтказмаларининг умумий ҳажми 689 миллиард АҚШ долларидан ошиб кетганлиги ушбу соҳага жаҳон ҳамжамияти эътиборининг кучайишига сабаб бўлмоқда¹.

Сўнги йилларда ривожланган давлатлар, айниқса, Европа давлатлари миграция муаммоси яъни чет эл фуқаролари иштирокидаги меҳнат муносабатларини ҳал қилиш муаммосини ҳал қилиш учун иқтисодий ва сиёсий чора-тадбирлар кўраётганлиги ҳақидаги далиллар меҳнат миграцияси соҳасини ислоҳ қилиш, миллий қонунчиликда меҳнаткаш мигрантларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишга қаратилган янада самарали механизмларни ишлаб чиқиш, уларни унификация қилишга алоҳида эътибор қаратиш зарурати мавжудлигидан далолат бермоқда.

Чет эл элементи иштирокидаги меҳнат муносабатлари, халқаро ҳуқуқ нормаларидан ташқари давлатнинг ички қонунчилиги билан ҳам тартибга солинади. Хусусан, Ўзбекистон Республикасига хориждан ишчи кучини жалб қилиш, шунингдек, чет эл фуқароларига Ўзбекистон Республикаси ҳудудида меҳнат фаолиятини амалга ошириш шартлари ва тартиби асосан, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 25 мартдаги 244-сон қарори билан тасдиқланган “Ўзбекистон Республикасига хориждан ишчи кучини жалб қилиш ва ундан фойдаланиш тартиби тўғрисида”ги низом билан тартибга солиниб келинмоқда.

Маълумки, агарда меҳнаткаш мигрант кўчиб келган шахс ёки чет эл фуқароси бўлса меҳнат муносабатларини тартибга солишнинг асосий услуби сифатида маълум бир ҳуқуқ тизими тамойилларига асосланувчи коллизия усул қўлланилади.

Жумладан, 1980 йил 19 июндаги “Шартнома мажбуриятларига нисбатан қўлланиладиган ҳуқуқ тўғрисида”ги Рим Конвенцияси кўра, меҳнат муносабатлари билан боғлиқ масалалар шартнома билан яқин боғлиқлик тамойилига асосан, иш берувчи жойлашган жой қонуни (“*lex loci laboris*”) билан тартибга солиниши белгиланган.

Ўзбекистон Республикаси Меҳнат Кодексининг 11-моддаси меҳнат муносабатлари билан боғлиқ масалалар шартнома билан яқин боғлиқлик тамойилига асосланган бўлиб, унга кўра, меҳнат тўғрисидаги қонун ҳужжатлари иш берувчи билан тузилган меҳнат шартномаси бўйича Ўзбекистон Республикаси

¹ https://parliament.gov.uz/uz/events/committee/32689/?sphrase_id=7521964

худудида ишлаётган чет эл фуқаролари ҳамда фуқаролиги бўлмаган шахсларга ҳам татбиқ этилиши белгиланган.

Бугунги кунда хорижий давлатларда чет эл элементи билан мураккаблашган меҳнат муносабатлари иш жой, шартнома билан яқин боғлиқлик ва субъектив назария каби турли коллизия усуллар орқали тартибга солинганлигини кўришимиз мумкин.

Масалан, Австрия, Венгрия, Испаниянинг меҳнат қонунчилигида, Нидерландия ва Бразилиянинг суд амалиётида меҳнат жойига мамлакат ҳуқуқини қўллашнинг коллизия принципи (LEX Iosi Iaboris) қўлланилишини кўришимиз мумкин. Ушбу коллизия принцип 1980 йилги Европа Конвенциясида, шунингдек, меҳнат муносабатлари соҳасидаги коллизия нормаларни умумий тартибга солиш тўғрисидаги ЕИХ (Европада иқтисодий ҳамкорлик) Конвенциясининг лойиҳасида ўз аксини топган.

Кўп ҳолларда тарафлар ўз келишувларини қандай ҳуқуқ асосида тартибга солиниши ҳақида келиша олмайдилар. Бу ҳолларда кўп давлатлар “Контракт билан яқин боғлиқликда” тамойилидан келиб чиқиб кўп низоли масалаларни ечишга ҳаракат қиладилар. Масалан, Чехиянинг халқаро хусусий ҳуқуқи LEX Iosi Iaboris билан бир қаторда Ёлловчининг тадбиркорлик фаолияти жойи ҳақидаги қонунни қўллаш қўшимча коллизия боғловчи (привязка) сифатида қўлланилади.

“Субъектив назария” тамойили ишга жойлаштириш муносабатларини контрактда белгиланган мажбуриятлар ёрдамида тартибга солишдаги ҳуқуқни белгилашга ёрдам беради. Масалан, тарафлар низони маълум бир мамлакат судига ҳал қилиш учун топширишга рози бўлишлари ишни қайси юрисдикцияга топширишга қарор қилган мамлакат ҳуқуқининг қўлланишини исташларини кўрсатади.

LEX Iosi Iaboris тамойилини иш берувчида ёки минтақада ёхуд бир мамлакатда ишлаётган ишчиларни камситилишини олини олишга қаратилган бўлиб, ҳар йили ушбу тамойил давлатларнинг қонун ижодкорлигида ўз аксини топмоқда.

Баъзи бир мамлакатлар амалиётида хусусан миллий қонунчилигида чет элликлар меҳнатига бевосита ва билвосита чеклашларга йўл қўйиш сиёсатини олиб боради. Тўғри чеклашлар орасида чет эллик корхонада ёки конкрет бир ёлловчида маълум бир мансабда ишлаш учун берилган рухсатнома (work permit) талаб этилади (Филлипин, Бельгия, Финландия, ГФР, Люксембург ва бошқалар). Чет элликлар меҳнатига йўл қўйиш бевосита ҳам, яъни ёлловчиларга корхоналарда чет эллик ёки белгиланган пропорцияда миллий ишчиларни ёллашга рухсатнома бериш (employment authorization) орқали ҳам чекланиши мумкин (Австрия, Нидерландия, Панама).

Баъзи давлатлар қонунчилиги (Бельгия) бир вақтнинг ўзида ҳам ишчидан (work permit), ҳам ёлловчидан (employment authorization) махсус рухсатномаларга эга бўлишни талаб қилади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 25 мартдаги 244-сон қарори билан тасдиқланган “Ўзбекистон Республикасига хориждан ишчи кучини жалб қилиш ва ундан фойдаланиш тартиби тўғрисида”ги низомга кўра, Ўзбекистон Республикасига хориждан ишчи кучини жалб қилиш учун иш берувчи белгиланган тартибда рухсатнома ва чет эл фуқаросига Ўзбекистон Республикаси ҳудудида меҳнат фаолиятини амалга ошириш ҳуқуқини берувчи тасдиқнома олиши лозимлиги белгилаб қўйилган эди.

Бироқ, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 августдаги “Лицензиялаш ва рухсат бериш тартиб-таомилларини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ПҚ-6044-сон Фармонининг қабул қилиниши ва унга асосан, 2021 йил 1 январдан бошлаб, иш берувчига Ўзбекистон Республикасига хориждан ишчи кучини жалб қилиши учун рухсатнома бериш тартиби бекор қилинди.

Меҳнатни ҳуқуқий тартибга солишнинг муҳим томонларидан яна бири шуки, ҳар бир давлат ўз ички меҳнат бозорини ҳимоя қилиши, уларни қўллаб-қувватлаши ва ривожланиши учун шарт-шароитлар имкониятлар яртиш, шу билан бирга хорижий меҳнат бозори мутахассислари (малакали ва юқори малакали)ни фаолиятини тартибли йўлга қўйиши лозим.

Айни вақтда бутун дунёда содир бўлаётган пандемия шароитида барча давлатлар ушбу юқумли инфекция кириб келиши олдини олиш мақсадида ўз ҳудудларига кириш ва чиқишни тақиқлади. Бунинг натижаси ўлароқ республикаимиз ҳудудига кириб келган чет эл мутахассислари билан масофавий ишлашларида, ёки уларни вақтинчалик хизмат сафарига юборилишида шунингдек, уларни республикаимиз ҳудудида фуқаролик-ҳуқуқий шартномалари асосида меҳнат қилишлари учун норматив-ҳуқуқий база тўлиқ ривожланмаганлигини маълум бўлди.

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодексида, Ўзбекистон Республикаси Аҳоли бандлиги тўғрисида”ги Қонунида ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 25 мартдаги 244-сон қарори билан тасдиқланган “Ўзбекистон Республикасига хориждан ишчи кучини жалб қилиш ва ундан фойдаланиш тартиби тўғрисида”ги низомларда республикаимиз ҳудудига кириб келган чет эл мутахассислари (малакали ва юқори малакали) билан масофавий ишлашларида, ёки уларни вақтинчалик хизмат сафарига юборилишида шунингдек, уларни республикаимиз ҳудудида фуқаролик-ҳуқуқий шартномалари асосида меҳнат қилишлари билан боғлиқ муносабатлар тўлиқ қамраб олинмаган.

“Ўзбекистон Республикасига хориждан ишчи кучини жалб қилиш ва ундан фойдаланиш тартиби тўғрисида”ги низомда юқори малакали мутахассис ва малакали мутахассис тушунчаларига қуйидагича тариф берилган.

Юқори малакали мутахассис – рўйхати Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги ҳамда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим

сифатини назорат қилиш давлат инспекциясининг қўшма қарори билан тасдиқланадиган халқаро тан олинган 1000 олий таълим муассасалари рейтингига кирадиган олий таълим муассасасини битирган, талаб қилинган мутахассислик ёки дипломидаги мутахассислик бўйича камида 5 йиллик иш тажрибасига эга бўлган чет эл фуқароси бўлиб, уни Ўзбекистон Республикасида меҳнат фаолиятига жалб қилиш шартлари йилига 60 минг АҚШ доллари эквивалентидаги суммадан кам бўлмаган миқдорда иш ҳақи (мукофот пули) олишни назарда тутди.

Малакали мутахассис – олий маълумотга, талаб қилинган мутахассислик ёхуд дипломидаги мутахассислик бўйича камида 5 йиллик иш тажрибасига эга бўлган чет эл фуқароси бўлиб, уни Ўзбекистон Республикасида меҳнат фаолиятига жалб қилиш шартлари йилига 30 минг АҚШ доллари эквивалентидаги суммадан кам бўлмаган миқдорда иш ҳақи (мукофот пули) олишни назарда тутди.

Бироқ, ушбу мутахассисларнинг хизмат сафари билан боғлиқ ва фуқаролик-ҳуқуқий шартномаларига асосланган меҳнат фаолияти тартибга солинмаган. Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодексида меҳнат миграцияси билан боғлиқ нормалар ўз аксини топмаган.

Шу ўринда хорижий давлатлар тажрибасига этибор қаратадиган бўлсак, Россия Федерациясининг “Россия Федерациясида хорижий фуқароларнинг ҳуқуқий ҳолати тўғрисида”ги 2002 йил 25 июлдаги Федерал Қонунининг 2-моддасига кўра, хорижий фуқаронинг меҳнат фаолияти деганда чет эл фуқаросининг Россия Федерациясидаги меҳнат ёки фуқаролик-ҳуқуқий (хизмат кўрсатиш) шартнома асосидаги фаолияти тушунилиши белгиланган.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, қуйидагилар таклиф қилинади:

- биринчидан, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 25 мартдаги 244-сон қарори билан тасдиқланган “Ўзбекистон Республикасига хориждан ишчи кучини жалб қилиш ва ундан фойдаланиш тартиби тўғрисида”ги низом қайта кўриб чиқиш ҳамда унда республикамиз ҳудудига кириб келаётган чет эл мутахассислари (малакали ва юқори малакали) масофавий ишлашларида, ёки уларни вақтинчалик хизмат сафарига юборилишида шунингдек, уларни республикамиз ҳудудида фуқаролик-ҳуқуқий шартномалари асосида меҳнат қилишлари билан боғлиқ муносабатларни тартибга солувчи нормаларни акс эттириш лозим;

- иккинчидан, Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодексида чет эл элементи билан мураккаблашган меҳнат муносабатлари билан боғлиқ қуйидагиларни назарда тутувчи нормаларни акс эттириш:

- чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг меҳнатини тартибга солишнинг ўзига хос хусусиятлари номли боб билан тўлдириш;

- Чет эл фуқаросини ишга қабул қилиш ёшини белгилаш;

- Ўзбекистон Республикаси ҳудудида меҳнат фаолиятини амалга ошириш ҳуқуқини тасдиқлаш тартибини назарда тутиш;

- чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг ижтимоий иқтисодий қўллаб қувватлашни назарда тутиш;

- Меҳнат фаолиятини амалга ошириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси ҳудудига кирган чет эл фуқароси билан меҳнат шартномасини бекор қилинишининг ўзига хос хусусиятлари назарда тутиш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси.
2. Ўзбекистон Республикаси Меҳнат Кодекси.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Аҳоли бандлиги тўғрисида”ги Қонуни.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 5 июлдаги “Ўзбекистон Республикасининг хорижий меҳнат миграция тизимини янада такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ПҚ-3839-сонли қарори.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 августдаги “Лицензиялаш ва рухсат бериш тартиб-таомилларини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ПҚ-6044-сон Фармони.
6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Ўзбекистон Республикасига хориждан ишчи кучини жалб қилиш ва ундан фойдаланиш тартиби тўғрисидаги Низомни тасдиқлаш ҳақида”ги 2019 йил 25 мартдаги 244-сон қарори.
7. <https://www.iom.int/labour-migration>
8. <http://www.migration.uz/>
9. <https://mehnat.uz/uz/news/mehnat-migraciyasi-muammolar-va-ularning-echimlari>
10. https://parliament.gov.uz/uz/events/committee/32689/?sphrase_id=7521964